

REFERENCES

1. Alimova, S. (2021). Challenges of Teacher Attestation in Kazakhstan: Reform or Bureaucracy? // Educational Research Journal. – p.43-47.
2. Avalos, B. (2011). Teacher Professional Development in Teaching and Teacher Education over Ten Years // Teaching and Teacher Education. – 27(1), – p.10-20.
3. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher Education around the World: What Can We Learn from International Practice? // European Journal of Education, – 52(2), – p.135-145.
4. Fullan, M. (2016). The New Meaning of Educational Change. Routledge. – 92 p.
5. Ivanova, M., & Petrova, N. (2019). Educational Reforms in Post-Soviet Contexts: Lessons from Central Asia. Comparative Education Studies. – 94 p.
6. OECD (2020). Teachers' Professional Learning and Development. – Paris: OECD Publishing. – 124 p.
7. Mukan, N., & Malkova, Y. (2020). Teacher Qualification Categories and Their Impact on Career Motivation // Journal of Education Policy and Practice. – p.74-79.
8. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan // Teacher Professional Standard (2018).
9. Penkina, S. (2024). Professional Competencies of Teachers in the New Educational Paradigm: Problems and Opportunities // Uzhhorod Physics Journal. – 56(2). – p.2746-2756.

Məqalə tarixəsi

<i>Daxil olub</i>	<i>26.01.2026</i>
<i>Qəbul edilib</i>	<i>11.03.2026</i>
<i>Nəşrə tövsiyə edib</i>	<i>Könül Həsənova</i>
	<i>filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>

<https://doi.org/10.30546/114578.2026.3015.201>

I TÜRKOLOJİ QURULTAY ƏRƏFƏSİ QEYRİ-RUS MƏKTƏBLƏRİNDƏ TƏHSİLƏ MÜNASİBƏTİN GİZLİNLƏRİ

Adil Balyev

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
ad.ball@bk.ru

Xülasə

Məqalədə I Türkoloji Qurultay ərəfəsi (Çar Rusiyası, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və SSRİ dövrü) qeyri-rus məktəblərində təhsilə olan ideoloji münasibət araşdırılır, bütövlükdə rus imperiyası dövründə maarifə, maarifçilərə olan yanaşmalar təhlil edilir. Aparıcı Avropa ölkələri, ABŞ və Yaponiyadan fərqli olaraq, XIX əsrin sonlarına qədər universal icbari təhsili ibtidai sinif səviyyəsində belə tam tətbiq etməyən, XX əsrin əvvəllərində 8-11 yaşlı uşaqların 70 %-ni oxuda bilməyən bir ölkədə qeyri-ruslara, onların milli məktəbinə, milli dilinə münasibət heç də normal ola bilməzdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrünü nəzərə alaraq, I Türkoloji Qurultaya qədər olan yüz ilə yaxın müddətdə milli məktəblərə bir şovinst münasibət bəslənilmiş, ikiüzlü təhsil siyasəti yürüdülmüşdür. Bu repressiv siyasət türkdilli xalqlara, onların əlifbasına, milli şüuruna qarşı daha qəddar olmuşdur. Şüarda “millətlərə öz müqəddəratını təyinetmə hüququ” tanıyan sosializm dövrünün ilk illərində bir siyasi “yumşalma” hiss edən türkdilli xalqlar “Dildə, işdə, fikirdə birlik” ideyasına söykənərək müəyyən işlər görmək, imperiyanın mədəniyyət, ədəbiyyat, təhsil sahəsində yaratdığı bəzi fəsadları aradan qaldırmaq istəyində olmuşlar. I Türkoloji Qurultayın çağırılması da bu istəyin – yeni maarifçi-ideoloji təzahürlərin meydana çıxmasının nəticəsi idi.

Açar sözlər: I Türkoloji Qurultay, qeyri-rus məktəbləri, gizli nüanslar, təhsil sistemi, təhsil islahatları.

SECRET ASPECTS OF EDUCATIONAL POLICY IN NON-RUSSIAN SCHOOLS ON THE EVE OF THE TURKOLOGICAL CONGRESS

Adil Balyev

Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract

The article examines the ideological attitude towards education in non-Russian schools in the periods preceding the I Turkological Congress (Czarist Russia, the Azerbaijan Democratic Republic and the USSR), and analyzes the approaches to education and educators during the Russian Empire as a whole. It is shown that in a country that, unlike leading European countries, the USA and Japan, did not fully implement universal compulsory education even at the primary school level until the end of the 19th century, and could not educate 70% of 8-11-year-old children at the beginning of the 20th century, the attitude towards non-Russians, their national school and national language could not be normal. If we do not take into account the period of the Azerbaijan Democratic Republic, a chauvinistic attitude towards national schools and a hypocritical education policy were pursued for about a hundred years before the First Turkological Congress. This repressive policy was even more cruel towards Turkic-speaking peoples, their alphabet and national consciousness. In the early years of socialism, which recognized the “right of nations to self-determination” in the slogan, the Turkic-speaking peoples, who felt a political “softening” in the idea of “Unity in language, work, and thought”, wanted to do certain things and eliminate some of the corruptions created by the empire in the fields of culture, literature, and education. The convening of the First Turkological Congress was also the result of this desire – the emergence of new enlightened-ideological manifestations.

In this article, we have tried to investigate the hidden layers of the attitude towards non-Russian schools and education before the congress, and have tried to justify the fact that it was no coincidence that most of the participants in that congress were later subjected to repression.

Key words: I Turkological Congress, non-Russian schools, hidden nuances, education system, education reforms.

ТАЙНЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ В НЕРУССКИХ ШКОЛАХ НАКАНУНЕ ТЮРКОЛОГИЧЕСКОГО СЪЕЗДА

Адилъ Балыев

Азербайджанский государственный педагогический университет

Резюме

В статье исследуется идеологическое отношение к образованию в нерусских школах на этапах, предшествовавших I Тюркологическому съезду (периоды царской России, Азербайджанской Демократической Республики и СССР), а также в целом анализируется подход к просвещению и просветителям в эпоху Российской империи.

Показывается, что в стране, которая, в отличие от ведущих европейских государств, США и Японии, вплоть до конца XIX века не смогла в полной мере внедрить всеобщее обязательное образование даже на уровне начальных классов, а в начале XX века не обеспечивала обучением 70 процентов детей в возрасте 8-11 лет, отношение к нерусским народам, их национальным школам и родному языку не могло быть нормальным.

За исключением периода Азербайджанской Демократической Республики, на протяжении почти столетия до созыва I Тюркологического съезда в отношении национальных школ проводилась шовинистическая политика и осуществлялась двуличная образовательная стратегия. Эта репрессивная линия была особенно жесткой по отношению к тюркоязычным народам, их алфавиту и национальному самосознанию.

В первые годы социалистической эпохи, формально признававшей «право наций на самоопределение», тюркоязычные народы ощутили определенную политическую "оттепель" и, опираясь на идею «единства в языке, мыслях и делах», стремились предпринять шаги по преодолению последствий, созданных имперской политикой в сферах культуры, литературы и образования. Созыв I Тюркологического съезда стал результатом этого стремления – проявлением новых просветительско-идеологических тенденций.

В данной статье предпринята попытка раскрыть скрытые аспекты отношения к образованию в нерусских школах в преддверии съезда, а также обосновать, что последующие репрессии в отношении большинства его участников не были случайностью.

Ключевые слова: I Тюркологический конгресс, нерусские школы, скрытые нюансы, система образования, реформы образования.

Giriş/Introduction

Türkdilli xalqların tarixini, etnoqrafiyasını, dil və ədəbiyyatını, bütövlükdə milli şüurun dirçəldilməsinə xidmət edən təhsil sistemini araşdırmaq, bu sahələrdə qarşıya çıxan problemləri həll etmək ziyalı təbəqəsini, milli düşüncə sahiblərini daima düşündürmüşdür. XIX əsrin sonlarına qədər bu proses M.F.Axundov, M.Şahtaxtı, C.Məmmədquluzadə və digərləri kimi fərdlərin şəxsi mücadiləsi fonunda baş vermişdisə, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq “Molla nəsrəddinçilər”, “Füyuzatçılar” kimi ziyalı qruplarının, Ə.Hüseynzadə, İ.Qaspiralı, M.Rəsulzadə kimi ideoloqların rəhbərliyi ilə formalaşmağa başlayan birliklərin əməli fəaliyyətləri sayəsində gündəmə çıxarıldı. Bunun nəticəsi olaraq da cəmi 23 ay yaşaya bilən Azərbaycan Xalq Cünhuriyyəti quruldu, dövlət müstəqilliyi elan edildi. Müstəqillik dövrünə qədər “Əkinci”nin öndərliyi ilə formalaşan milli mətbuat, A.O.Çernyayevskinin zəhməti sayəsində Qori Seminariyasını bitirmiş məzunlar bünövrəsi M.F.Axundovla qoyulan əlifba məsələsini, ana dilli məktəblərdə təhsilin vəziyyətini ən aktual məsələ kimi müzakirə obyektinə şevirir, məktəbin, təhsilin gələcəyi ilə bağlı nəzəri-praktik ideyalar irəli sürüldülər.

1906, 1907-ci illərdə çağırılan Müəllimlər Qurultayında gündəlikdə duran əsas məsələ Azərbaycan dili fənninin proqramını müzakirə etmək, müəllim çatışmazlığını aradan qaldırmaq üçün işçi layihə hazırlamaq idi. Məhz I Müəllimlər Qurultayında Azərbaycan dili tədris edən fənn müəllimlərinin hüquqlarını digər fənləri tədris edən müəllimlərin hüquqları ilə bərabərləşdirmək, fənnin məcburi tədrisinə nail olmaq, dərs saatını artırmaq və s. barədə qərarlar çıxarıldı.

Yeni əlifba tərəfdarlarının (S.Ağamalıoğlu, F.Ağazadə, C.Məmməd-quluzadə, M.Şahtaxtı) 1922-ci ildən etibarən başladığı müzakirələr həmin il iyul ayının 22-də hökumət ərəb əlifbasından yeni latın əlifbasına keçməyi qərara aldı. 1924-cü ildə “Türkcə-sərfi-nəhv” dərsliyi nəşr edildi. Bütün bunların yekunu olaraq 1926-cı il fevral ayının 26-da I Türkoloji Qurultay çağırıldı. Bu qurultay türk xalqlarının tarixində və taleyində yeni bir mərhələ oldu. Həmin qurultayın 80, 90 və 100 illik yubileyləri ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamları qurultayın hansı ideya-siyasi və fəlsəfi mahiyyətə malik olduğunu sübut edən faktorlardır. Bu qurultayın 100 illik yubileyi ilə bağlı yalnız Azərbaycanda deyil, qardaş Türkiyədə, Orta Asiya Respublikalarında, Rusiya Federasiyası tərkibində olan türkdilli respublikalarda geniş müzakirələr aparılır, elmi sessiya və konfranslar, simpoziumlar keçirilir və

türkologiya sahəsində böyük xidmətləri olan, məhz bu xidmətə görə repressiya məşinının çarxları arasında əzilən ziyalıların xatirəsi şükranlıqla yad edilir. Biz də bu araşdırmamızda daha çox qurultaya qədərki dövrdə və qurultayın gedişi prosesində baş tutan bəzi gizli siyasi məqamlara aydınlıq gətirmək istəmişik.

Əsas hissə. Təbii ki, I Türkoloji Qurultayın gündəliyində dayanan taleyüklü məsələlər, qurultayın gedişində meydana çıxan və ciddi müzakurəyə səbəb olan yanaşmalar, dövlət orqanlarının bu qurultaya “pərdəarxası siyasi münasibət”i, qurultayın işində iştirak edənlərin sonrakı taleləri haqqında xeyli araşdırmalar aparılmış, qurultayın stenoqramları həm Azərbaycan, həm də rus dillərində tam dərc edilmiş, yubileylər ərəfəsi ciddi elmi məqalələr, tədqiqat əsərləri, B.Çobanzadə başda olmaqla ayrı-ayrı qurultay nümatəndələrinin həyat və yaradıcılığını əks etdirən monoqrafiyalar yazılmışdır. Buraya akademik T.Hacıyev, N.Cəfərov, İ.Həbibbəyli, M.İmanov, professor B.Xəlilov, M.Adilov, M.Allahmanlı, M.Hüseynova kimi alimlərimizin elmi araşdırmalarını, professor C.Qasımovun 735 səhifəlik “Birinci Türkoloji qurultay: şahidlər və şəhidlər” adlı irihəcmli tədqiqat əsərini aid edə bilərik. Bundan başqa, “Yeni Türkiyə” Strateji Araşdırma Mərkəzinin “Bakı Türkoloji Konqresinin yüz ili” adlı ikicildlik xüsusi buraxılışını və orada adları keçənlərin araşdırmalarını da daxil etsək, böyük bir elmi-tədqiqi mənzərə yaranar. Demək istədiyimiz odur ki, bu möhtəşəm tədbir haqqında yeni söz demək, yeni istiqamətdə araşdırma aparmaq qürurverici olduğu qədər də məsuliyyətli və ağırdır.

Qurultayın işinə, qurultay öncəsi, qurultay zamanı və qurultaydan sonra baş verənlərə münasibətdə tədqiqatçı alimlər də müxtəlif cinahlardan çıxış edirlər. Bəziləri belə düşünür ki, bu qurultay heç də türkçülüüyü, milli düşüncə sahiblərini tələyə salmaq, onları repressiyaya məruz qoymaq üçün düşünülməmişdi. Bəziləri isə belə düşünür ki, bu qurultay çar hökumətinin 1905-ci il 17 oktyabr tarixli manifestində xalqlara vicdan, söz, mətbuat və s. azadlıqlar verməsi vədinə oxşayırdı və “milli müqəddəratı təyinetmə” adı altında bəzi kiçik islahatlar aparılması nəzərdə tutulurdu. Bu qurultayda dövləti təmsil edənlərə gizli tapşırıq verilib ki, proses elə məcrada idarə olunsun ki, əlifba məsələsi belə gələcək imkanlar səviyyəsində müzakirə olunsun, əlifbaya keçidlə bağlı konkret qərar qəbul edilməsinə imkan verilməsin. Hətta iştirakçılar növbəti qurultay keçirmək iddiasında belə olmasınlar. Məhz buna görə həm S.Ağamalıoğlunun, həm də Ə.Qarayevin açılış çıxışlarında bir astagəllik, ehtiyatlılıq hiss olunur. Biz bu məsələlərə görə ikinci fikri dəstəkləyənlərdənlik

və qurultaya qədərki dövrdə milli məktəblərə münasibəti bu baxımdan araşdırmağa cəhd etdik.

Unutmaq olmaz ki, bu qurultay Türkiyə ilə SSRİ arasında siyasi uyğunluğun olduğu bir dövrdə keçirilirdi və kiçik siyasi dəstək də bununla bağlı idi. Buna baxmayaraq, Türkiyədən gələn nümayəndə heyətinin hərəkətlərinə xüsusi nəzarət edilir və yuxarılara operativ məlumatlar ötürülürdü. Qurultatda qəbul edilən qərarlar yuxarı dairələrin gözlədiyi kimi olmadı və əlifba, türk dil ailələrinin inteqrasiyada öyrənilməsi, ana dilinin tədrisi, türk xalqlarının tarixini öyrənməyin müasir vəziyyəti, ölkəşünaslıq, orfoqrafiya və terminologiya məsələləri barədə qəbul edilən qərarlar “Türk birliyi” ideyasını gücləndirdiyindən dövlətin baş ideoloqları bunu taddaşına təhdid kimi yazdı və repressiya aparatının ilk qurbanları da məhz “pantürkist”, “panislamist” damğası ilə güllələnən, sürgün edilən qurultay nümayəndələri oldu.

Qeyri-ruslara, onların təhsil sisteminə münasibəti bir qədər də geridən, İranla Rusiya dövlətləri arasında bağlanan müqavilələr dövründən başlasaq, məsələnin mahiyyəti daha aydın görünər. Birincisi, xalqlara azacıq verilən azadlıq və müqəddaratı təyinetmə sosializm ideyalarını qonşu dövlətlərə yaymaq üçün idi. İkincisi, ərəb əlifbasından yeni latına keçid kommunist ideoloqlara yerli xalqların İran və Türkiyə dövlətləri ilə olan maarifləndirici əlaqəsini qırmaq üçün lazım olacaqdı. Üçüncüsü, açılmış yeni tipli məktəblərdə Azərbaycan dili müəllimləri dövlət nəzarəti altında çalışacaq və sosialim ideologiyasının təbliğatçısı olacaqdı. Nəhayət, milli dil və düşüncə sahiblərini repressiyaya məruz qoymaqla vahid SSRİ xalqı formalaşdırılacaq və ruslaşdırma siyasəti tam olaraq həyata keçiriləcəkdə.

Bəzi arxiv sənədlərinə və tədqiqatlara əsaslanmaqla məsələni xronoloji ardıcılıqla təhlil etməyə, ortaya atığımız iddianı təsdiqləməyə və ümumiləşdirməyə çalışaq.

1827-ci il oktyabr ayının 10-da general adyutant Sinyagin 359 nömrəli rəsmi məktubda admiral Şişkova müraciət edərək Zaqafqaziyada qəza məktəblərinin açılmasını xahiş etmişdir. Həmin müraciətdə deyilirdi: *“Sizdən xahiş edirəm ki, Tiflis, Qori, Siqnaxi, Telavi şəhərlərində, Qazax, Borçalı və Şəmşədil rayonlarında, eləcə də Kutaisi, Nuxa, Şuşa, Bakı və Qubada rayon qəzaməktəblərinin yaradılması üçün əlahəzrət imperator qarşısında vəsatət qaldırasınız. Məncə, təklif olunan məktəblərin hər birində iki müəllimin olması kifayətdir... Gürcülərin və ermənilərin yaşadığı yerlərdə tədris fənləri Allahın qanunu, rus və gürcü qrammatikası və hesabla; müsəlman əyalətlərində isə tatar*

və rus dilləri ilə məhdudlaşmalıdır” [Abdullayev, 1958:31]. Diqqət etsəniz müsəlman məktəblərində tatar və tus dillərinin, xristian məktəblərində isə hesab və dini dərslərin də keçilməsi tövsiyə edilir.

1900-cu il 31 dekabrda Rusiya Daxiliyyə nəzarətinin polis şöbəsindən Gəncə valisinə belə məzmununda məktub gəlir: ”Gəncə qubernatoru həzrətlərinə! Polis departamentində olan məlumatlara görə son zamanlarda tatar ədəbiyyatında yeni bir cərəyan müşahidə olunur. Bu cərəyan Rusiya türkləri və müsəlmanlarının həyatında böyük bir təbəddülət doğuracağından təhlükəlidir. Təlim işləri ruhanilərin əlindən çıxaraq, gənc müəllimlərə təslim olunur. Beləliklə, fikri və ictimai bir inqilab yaradan yeni, tərəqqipərvər bir kütlə əmələ gəlir... Sizə tapşırılmış vilayətdə müsəlman əhalisi içərisində yeni üsulla əsər yazan ədəbiyyat xadimlərini öyrənəsiniz, onların şəxsiyyətləri haqqında məlumat toplayasınız” [Abdullayev, 1958:39]. Bu mərhələdə artıq milli düşüncə sahiblərinin, yeni üsulla əsər yazan, milli təfəkkürü formalaşdıran insanların “gizli qeydiyyata” aparılır.

XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində isə həm çar Rusiyasında, həm də onun varisi olan SSRİ-də türkoloji araşdırmaların aparılması, türkologiyaya maraqlı güclənməsi təsadüfi deyildi. İslam dini, onun dəyərləri, Osmanlı imperiyasının böyük bir səltənəti necə qurması və idarə etməsi Şamlı Condan (Con of Damaskus) başlayaraq Qərbi Avropa tədqiqatçılarının diqqətini cəlb edir, oryantalizm -şərqsünaslıq deyilən bir elm sahəsi ortaya çıxırdı. Oryantalistlər Şərqi, türk-müsəlman danyasını qərb düşüncəsi ilə öyrənir və öz xalqlarına tanıdırdılar. Bu tədqiqatlar Fransadan başlayaraq Macarıstana, Rusiyaya qədər uzanır, ayrı-ayrı alimlər Şərqi, onun adət-ənənəsini, etnoqrafiyasını, dövlətçilik siyasətini və s. öyrənirdi. Bu öyrənmədə türk dilli tədqiqatçılarla Avropa və rus alimlərinin fikirlərinin üst-üstə düşmədiyi, əks baxışların olduğu məqamlar da az olmurdu. I Türkoloji qurultayın açılışında “qurultay V.Radlovun şərəfinə keçirilsin” təklifinə qarşı türk nümayəndələrinin “qurultay İ.Qaspıralının şərəfinə keçirilsin” təklifinin verilməsi və qurultayın hər iki şəxsin şərəfinə keçirilməsi sıradan, təsadüfi bir hadisə deyildi. Yəni onilliklər boyu davam edən elmi və ideoloji yanaşma fərqlərinin təzahürü idi.

Qurultayda S.Ağamalioğlunun açılış nitqindəki “burada siyasi heç nə axtarmaq lazım deyil” xəbərdarlığı, Q.Musabəyovun “bu qurultay müstəsna şəkildə türkologiya məsələlərinə həsr olunmuş bir qurultay”dır deməsi nümayəndələrə, əsas da, xarici dövlətlərdən təşrif buyuran qonaqlara mədəni tövsiyə idi. Çünki qurultaya gizli bir partiya, dövlət və xəfiyyə nəzarəti var idi.

Partiya nəzarətini ÜİK (b)P Zaqafqaziya ölkə komitəsinin birinci katibi Amayak Nazaretyan (1889-1939), Azərbaycan K(b)P MK-nın I katibi Levon İsayeviç Mirzoyan (1897-1939), xəfiyyə nəzarətini isə Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının sədri M.C.Bağirov həyata keçirirdi. Qurultayda ola biləsi siyasi söhbətləri Mirzoyan Nazaretyana, o da öz növbəsində “Türk xalqlarının böyük dostu” Stalinə ötürürdü. “Antisovet”, “cinayətkar” nöqtələrin qeydiyyatı aparılırdı.

Bu qurultayda üç qüvvənin – millətçi Azərbaycan ziyalılarının, kommunist azərbaycanlıların və imperiya tərəfdarlarının marağı toqquşur, qurultay sakit bir axarda gedən döyüş meydanını xatırladırdı. Qurultay ərəfəsi, qurultay dövrü və qurultaysonrakı mənzərə sanki məkrli bir oyunun getdiyini hiss etdirirdi. *“Bu mənada Birinci Türkoloji Qurultay Moskvanın – imperiyanın milli əxlaqa, milli təfəkkürə, yaddaşa, şəcərəyə, bir sözlə, “Türkləşmək, İslamlaşmaq və Avropalaşmaq” düşüncəsini çarmıxa çəkmək üçün qurduğu dar ağacı idi. Çarmıxa çəkilən təkcə türkoloqlar deyil, həm də türkologiyamız və türkoloji təfəkkürümüz idi”* [Qasımov, 2019:149].

Qurultayın tam bir xoş məramla çağırıldığını qeyd edənlər unudurlar ki, Türkiyədən gələn nümayəndələr – Ə.Hüseynzadə, F.Köprülüzadə, V.Paul, G.Müsaros, xüsusilə Köprülüzadə tam nəzarət altında idi. Onların Türkiyə dövlətindən tapşırıq aldıkları qeyd olunur və xəbərdarlıq edilirdi ki, Azərbaycan ziyalılarının əksəriyyəti respublika sovetləşənə qədər müsavətçilərin təsiri altında pantürkist, panislamist istiqamətə yönəlmişlər, B.Çobanzadə kimi adamlar F.Köprülüzadə, G.Messaros kimi adamlara keçmiş əlaqələrə sahibdirlər. Xəfiyyə işçilərinə tövsiyə edilmişdi ki, qurultayın gedişində onların bir-biri ilə əlaqəsi xüsusi nəzarət altına alınsın.

Bütün bunlar göstərir ki, I Türkoloji Qurultay milli düşüncədə olan ziyalıları, türk-Turan ideyalarını təşviq edən insanlar üçün bir “tələ” idi iddiasında olanlar yüksək dərəcədə haqlıdılar. 1939-cu ildə kiril əlifbasına keçid, “sovet xalqı” anlayışının formalaşması üçün göstərilən çəbalar bu qənaəti daha da gücləndirdi. Təssəvvür edin ki, ötən əsrin 70-80-ci illərində ümumtəhsil məktəblərimizdə rud dilini tədris edənlər dugər fənləri tədris edənlərdən 15% artıq əməkhaqqı alırdılar. Bütün bunlar göstərir ki, iki əsrlik imperiya dövründə təhsildə ikili siyasət həyata keçirilib, türk-müsəlman məktəblərinə ögey münasibət bəslənilib.

Nəticə/Conclusion